

Georgios „filosofi.“

Kirjoittanut

EDV. REIN.

Uuskreikkalainen historioitsija K. N. SATHAS on tärkeän asia-kirjajulkaisunsa, »Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge», 4:n osan johdannossa (v:ltta 1883) ottanut seurataksaan hellenismien kehitystä kautta keskiajan ja valaissut ainettaan monella ennestään tuntemattomalla, mielenkiintoisella tosiasialla. Tällöin hän luonnollisesti on kiinnittänyt paljon huomiota siihen mieheen, joka keskiajalla johdonmukaisimmin ja voimakkaimmin ajoi helleeniläisyyden asiaa, kuuluisaan filosofiin Georgios Gemistos Plethoniin, joka muinaisuudenihailussaan meni niin pitkälle, että tosissaan yritti toteuttaa Platonin henkeen luomansa yhteiskuntasuunnitelman, vieläpä kristinuskon sijalle asettaa antiikkista pakanuutta lähentelevän uskontomuodon. Että viimeainittu puoli Plethonin ohjelmaa, sikäli kuin se hänen eläessään tuli tunnetuksi ulkopuolelle lähimmän ihailijapiirin, oli omiaan saattamaan muuten suurta arvontoa nauttivan filosofin epäluulonalaiseksi, on tiettyä. Mutta kun Sathas,¹ vedoten erääseen Plethonille muka osoitettuun kirjeeseen, päättelee, että roomalais-katolilaisen kirkon puolelta olisi uhattu häntä polttoroviolla, ei tämän väitteen tueksi ainakaan kyseenalainen todistuskappale kelpaa.

Mainitun kirjeen lähettäjä on isänmaallisena valtiomiehenä — m. m. kolmen bysanttilaisen keisarin ministerinä —, huomattavana

¹ Main. paik., s. XXXVI.

teologina sekä sujuvakynäisenä kirjailijana tunnettu *Demetrios Kydonēs*, joka näyttää syntyneen v:n 1320 paikkeilla ja kuolleen n. 1400. Vastaanottajaksi taas on merkitty »Georgios philosophos», mikä nimitys helposti on saattanut tutkijan ajattelemaan filosofi Georgios Gemistos Plethonia, varsinkin kun sekä tässä että parissa muussa samalla osoitteella varustetussa Kydoneen kirjeessä on puhe kirjeensaajan matkasta Peloponnesokseen tai olostä tällä niemimaalla, joka, kuten tunnettua, oli Plethonin asuinpaikkana yli puolen vuosisadan ajan. Tarkempi tutustuminen mainittuihin kirjeisiin näyttää kuitenkin, että on ollut erehdys identifioida Georgios »filosofi» Plethonin kanssa.¹ Sillä vaikkakin Demetrios Kydonēs ja Plethon olivat toistensa aikalaisia — jälkimäinen oli edellistä neljäntäkymmentä vuotta nuorempi —, täytyy puheenalaiset kirjeet kuitenkin sijoittaa niin varhaiseen ajanjaksoon, että Plethon ei voinut olla kysymykseen niiden vastaanottajana.

Kuten muutkin Palaiologi-ajan bysanttilaiset, sirotteli Demetrios Kydonēs runsaasti ympärilleen kirjeitä, joista vielä suuri luku on säilynyt käsikirjoituksissa. Niistä 382:sta, jotka italialainen tutkija G. JORIO 1890-luvulla ilmoitti tuntevansa, ei kuitenkaan liene painosta ilmestynyt enempää kuin viitisenkymmentä, niistä noin neljäkymmentä J. F. BOISSONADEN jo 1844 julkaisemassa teoksessa »Anecdota nova.» Näistä tavataan vain kolme sellaista, joiden otsikkona on »Georgios filosofille» — No:t 23, 24 ja 25 —, joihin julkaisija täydellä syyllä on lisännyt n:o 26:n; se tosin on ilman osoitetta, mutta sen sisällys ilmeisesti viittaa samanne. Näiden lisäksi tulee vielä kolme kirjettä, koska K. KRUMBACHER² mainitsee kaikkiaan seitsemän Georgios filosofille lähetettyä kirjettä. Käytettävänäme ei ole kuitenkaan ollut muuta kuin Boissonaden kokoelmassa tavattavat.

Jos vertaamme näitä neljää kirjettä Demetrios Kydoneen muihin

¹ Saman erehdyksen alaiseksi on joutunut F. Gregorovius teoksessaan »Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter II» 281 (1889). Myös tämän tekijä on kirjoitelmassaan »Eräs keskiaikainen kulttuurikeskus Kreikassa» (Julkaisu O. E. Tudeerin 70-vuotispäiväksi 1930/VIII 20, s. 96) Sathas'in mukaan luullut Peloponnesoksessa elävää filosofi Georgiosta Plethoniksi.

² Byzantinische Zeitschrift VIII (1899) 216.

meille tunnettuihin kirjeisiin, olisimme ilman muuta taipuvaiset asettamaan ne keisari J o h a n n e s V I K a n t a k u z e n o k s e n hallituskauteen (1347—1354); samoinkuin niin monessa muussa, on tässäkin (vrt n:o 23) puhetta kirjoittajan suuresta vaikutusvallasta hovissa. Lisäksi tulee, että erään kirjeen syntymäaika sangen tarkalleen voidaan määritellä. N:o 25:ssä näet pääkaupungissa elävä Kydones laajalti kuvailee hirveätä ruttoa, johon hän päivittäin kuuli ystäviensä ja sukulaistensa sairastuvan ja joka jo oli vienyt kuolemaan kaksi hänen sisartaan, muita mainitsematta. Itsekin hän oli sen uhriksi joutunut ja oli jo vuoden ajan kärsinyt sen seurauksia, ankaraa päänsärkyä, hengenahdistusta, unettomuutta y. m., mutta oli nyt Vapahtajan avulla toipumaan päin. Tässä on ilmeisesti puhe »mustasta surmasta», joka riehui Konstantinopolissa 1347—48.¹ Kun toiselta puolen Kydones sanoo kuulleen, että Georgioksella oli aikomuksena pyrkiä Peloponnesokseen ja sen »arkonttien» luo, niin tämä sanonta paremmin soveltuu siihen ajanjaksoon, jolloin frankkilaisten ruhtinaiden ohella niemimaalla oli miltei itsenäisiä kreikkalaisia pikkuvaltiaita kuin siihen aikaan, jolloin sen bysanttilaista osaa hallitsi »despootin» arvoinen käskynhaltija. Mutta ensimmäinen, joka tähän virkaan nimitettiin, oli keisari Johannes VI Kantakuzenoksen poika M a n u e l. Tämän kanssa Kydones oli niin läheisissä väleissä, että jos edellinen jo olisi ollut Peloponnesoksen käskynhaltijana, hänen nimensä tuskin olisi tässä yhteydessä jäänyt mainitsematta. Kun nyt Manuel siirtyi Peloponnesokseen jo 1348 tai 1349, saadaan kirjeen ajaksi suunnilleen 1348.

Mutta jotenkin samanaikainen tässä kosketellun kirjeen (n:o 25) kanssa näyttää olevan n:o 23, johon Sathas perusti käsityksensä Plethonia uhkaavasta roviosta. Kummassakin puhutaan Georgioksen levottomasta elämästä, hänellä kun ei missään ole pysyvää olin-sijaa, ja kummassakin mainitaan eräs P h i l i p p o s niminen hen-

¹ Myös 1362—63 riehui Kaakkois-Europassa rutto, joka ei kuitenkaan rajuu-
dessa vetänyt vertoja yli koko tunnetun maailman raivonneelle mustalle surmalle ja
johon Kydoneen kuvaus ilmeisesti ei niin hyvin sovellu kuin viimeainittuun. Tä-
hän tulee, että hänellä tuohon aikaan oli alaikäinen sisar, jonka hän äidin viimeisen
tahdon mukaisesti oli ottanut luokseen Konstantinopoliin (n:o 25) — seikka, joka
pikemmin panee ajattelemaan noin 28- kuin noin 42-vuotista veljeä.

kilö, jota Georgios aikaisemmin oli kiittänyt, mutta myöhemmin moittinut.¹

Kun nyt Plethon oli syntynyt n. 1355, on ilmeistä, että tämä ei voi tulla kysymykseen, vaan että Georgios »filosofi« on toinen henkilö.

* * *

Ne hajanaiset piirteet, jotka Demetrios Kydoneen neljä kirjettä tarjoavat, eivät riitä luomaan eheää kuvaa muuten tuntemattomasta miehestä. Epiteetti »filosofi« antaa tosin jonkunlaisen ylimalkaisen käsityksen Georgioksen »genus vitae«sta, siitä kun, samoin kuin eräistä muistakin viittauksista, voidaan päättää, että hän ei virkamiehenä ottanut osaa julkisiin toimiin; vastakohtaksi hänen rauhallisille, totuudenetsinnälle pyhitetyille opinnoilleen Kydones (n:o 23) asettaa oman, jokapäiväisistä vaivoista ja vastuksista rikkaan elämänsä keisarin luona ja hovissa, missä totuudella ja rehellisyydellä ei ole mitään sijaa. Kun Georgios on väittänyt, että Demetrios on unoh-
tanut hänet eikä pitkiin aikoihin ole lähettänyt kirjettä, koska hän muka korkean virkansa vuoksi halveksii entistä ystäväänsä, niin Kydones torjuu jyrkästi tämän syytöksen ja sanoo, että hän yhtä kiihkeästi toivoo pääsevänsä vapaaksi kadehditusta asemastaan kuin koko ikänsä sairauden kanssa kamppaileva ihminen taudistaan. Samalla Kydones — tosin hämärästi — viittaa siihen, että jos hänet työnnetään syrjään, hän tulee tyytymään kohtaloonsa, jos vain Georgios joutuu hänen paikalleen.

Eikä Kydones pane arvoa vain Georgioksen filosofisille harrastuksille. Kun edellinen potee ruton seurauksia, hän toivoo, että ystävä olisi hänen vieressään sekä filosofiallaan lohduttamassa että lääketaidollaan huojentamassa, koska pääkaupungin lääkäreistä ei ole miksikään, ne kun kuluttavat aikansa toisiansa panettelemalla ja taudin pelosta karttavat potilaita.

¹ Olisikohan kysymyksessä savoijalainen Philippe de Saint-Germain, jonka leskikeisarinna Anna Savoijalainen syyskuussa 1343 lähetti paavi Clemens VI:n luo Avignoniin omasta ja poikansa puolesta neuvottelemaan täydellisestä alistumisesta roomalais-katolisen kirkon alle? Vrt. N. Jorga, Latins et Grecs d'Orient etc. (Byzantinische Zeitschrift XV 1906, s. 192).

Eipä kuitenkaan Georgioksenkaan elämä sujunut rauhallisesti. Päinvastoin hän sai kestää paljoa suurempia vaikeuksia, jopa vaarojakin, kuin Demetrios. Mikä se ristiriita, johon hän joutui roomalais-katolilaisen kirkon ja sen edustajan, (paavin?) »legaatin«, kanssa, pohjimmaltaan oli, ei selviä Kydoneen kirjeistä, emmekä ole muistakaan lähteistä löytäneet siihen selitystä. Georgios oli esiintynyt ja kirjoittanut mainittua »legaattia« vastaan tavalla, joka oli vihasuttanut useita, olipa Kydones kuullut muutamien maininneen »tultakin, jolla nuo tapaavat tuhota sellaiset, jotka herjaavat kirkkoa.« »Sillä, niin he sanoivat, sinun vakuuttamiseksi ei riitä se, mikä muille riittää.« »Nuo« tarkoittaa roomalais-katolilaisia, kuten m. m. selviää Kydoneen varoituksesta: »sinä tunnet ylinkyllin italialaisten paulat ja millaista rangaistusta he vaativat niille, jotka tämmöisiä neuvoja antavat.« Tällaiset uhkaukset osoittavat Kydoneen mielestä tyrannimaisuutta eivätkä suinkaan sovi sille, joka julistaa Kristuksen suloista iestä. Mutta se anteeksiantavaisuus, mikä saattaisi tulla niiden osaksi, jotka eivät koskaan ole kuuluneet »latinalaisten« leiriin, ei tule kysymykseen Georgiokseen nähden, joka, niin kuin he väittävät, on vannonut hyväksyvänsä heidän uskonkappaleensa. Hän on tullut osalliseksi kirkon mysteριοista ja on monen mielestä nyt ansainnut moninkertaisen kuoleman.

Esiintymisensä vuoksi legaattia vastaan Georgios on kärsinyt rangaistusta. Hän on virunut vankilassa ja saanut osakseen rääkkäystä. Tästä ovat monet häntä kiittäneet ja onnitelleet, vaikka he toiselta puolen ovat moittineet häntä siitä, että hän ei ole kyllin selvästi todistanut »latinalaisia« harhaoppisiksi. Georgios näyttää heidän mielestään »säästävän« latinalaisia sanoessaan, että heidän teologiansa on »hämärä, epäselvä.« Jyrkemmät — »haltioituneet«, jolla nimellä kaiketi tarkoitetaan n. s. Hesykhasti-puoluetta — ovat sitä mieltä, että ei millään ehdolla, ei raudan eikä tulen uhallakaan, tule tehdä minkäänlaisia myönnytyksiä latinalaisille, ja katsovat Georgioksen peräytyneen heidän edestään.

Georgioksen asema molempien kirkkojen välillä on hyvin tukala, ja hän valittaa tilaansa, hän kun, kuten Kydones sanoo, joutuu »näiden luona kiittämään noiden mielipiteitä, noiden luona taas näiden

mielipiteitä.» Samaan aikaan kuin Kydones ei saa unta silmiinsä pelosta, että latinalaiset tekisivät Georgioksesta marttyyrin, katsotaan tätä epäluuloisesti oikeauskoisissa piireissä. Hänellä on kaikkialla vihollisia.

Ja Georgioksen esiintymisestä Kydones luulee voivan koitua haittaa hänen ystävilleenkin. Niinpä hän antaa ensinmainitulle sen neuvon, että hän joko lakkaisi edelleen esiintymästä tai siirtyisi muuante. On ilmeistä, että Kydones, joka Hesykhasti-riidassa asettui roomalais-katolisen kirkon antimystilliselle kannalle ja ainakin myöhemmin vakaumuksesta kannatti molempien kirkkojen yhdistymistä,¹ oli pahoillaan ristiriidasta, johon hänen ystävänsä oli joutunut.

Kuka »legaatti» (*legatōs*) on, ei valitettavasti sanota. Vaikka Kydoneen kirjeet edukseen eroavat suuresta määrästä 1300-luvun bysanttilaista epistolografiaa, missä siloiteltu attikalainen kieliasu on kaikki, sisällys vähäpätöinen, haittaa niitäkin m. m. ominaisnimien karttamisesta aiheutuva hämäryys. Jos eivät muut seikat viittäisi 1340-luvun loppuvuosiin, tekisi mieli ajatella tunnettua karmeliittimunkkia *Pierre Thomas'ta*, jolla Levantin, ja varsinkin Kyproksen, historiassa oli niin huomattava sija. Ja tämä otaksu olisi sitä luonnollisempi, kun Georgios, kuten monesta paikasta näkyy, ilmeisesti oli paljon oleskellut Kyproksessa, ollen läheisissä väleissä sen hallitsijaan (»arkhon») tai kuninkaaseen (»rex») (n:ot 23 ja 25). Mutta Thomas tuli, niinkuin tiedetään, ensimmäisen kerran Itämaille vasta 1356, jolloin hän paavi *Innocentius VI:n* lähettämänä saapui Konstantinopoliin, keisari *Johannes V Palaiologoksen* kanssa keskustellakseen kirkkounionista, ja sai »legaatın» arvonimen 1359.² Kyproksessa hän erään tiedonannon mukaan laski maihin joulukuun 22 p:nä 1359,³ minkä jälkeen

¹ Kirjeessä *Oinaiotes* nimiselle tuttavalleen (n:o 27), mikä kirje mahdollisesti on samoilta ajoilta kuin tässä käsitellyt kirjeet Georgios filosofille, Kydones otaksuu vastaanottajan vierovan lähettäjää senvuoksi, että tämä kallistui »latinalaisuuteen.»

² Sathas, *Bibliotheca graeca medii aevi*, II, johd. 92 ss.

³ *Leontios Makhairas*, Kyproksen kronikka (Sathas, main. teos II 98). *Jorga*, *Philippe de Mézières* 198, sanoo, että Thomas tuli Kyprokseen jo v:n 1357 alussa.

hän ryhtyi väkipakolla käännyttämään sikäläistä kreikkalaista papistoa.¹

Näin ollen täytynee ehkä tässä mainittuna »legaattina» pitää jompaakumpaa niistä kahdesta lähettilästä, jotka paavi Clemens VI lähetti 1348 Johannes Kantakuzenoksen luo Konstantinopoliin vastaukseksi siihen lähetystöön, jonka mainittu keisari saman vuoden alkupuolella oli lähettänyt Avignoniin tarjoamaan kreikkalaisen kirkon yhdistymistä roomalaiseen.²

Siihen, että Georgioksen esiintyminen paavin lähettilästä vastaan ja hänen vankilassaolonsa on sijoitettava Konstantinopoliin, näkyy viittaavan se seikka, että Demetrios Kydones niin tarkalleen tuntee tähän liittyvät asianhaarat ja että edellinen sittemmin niin varovasti karttaa Konstantinopolia — »sinä pakenet Bosporesta», lausuu Kydones (n:o 25).

Luultavasti näiden rettelöiden vuoksi ja varmasti myös »halusta nähdä kaikkea», niinkuin Kydones sanoo, Georgios filosofi läksi matkoille.

Kuinka vaikeaksi kirjeellinen kanssakäyminen niin liikkuvan ystävän kanssa kävi, osoittavat Kydoneen sanat samassa kirjeessä: »Hulluuttahan olisi lähettää kirje Kyprokseen sille, joka kiertelee Palestinassa, ja naurettavaa kirjoittaa tuonne sille, joka kiirehtii Peloponnesokseen. Ja se, joka on vannonut sinun siellä oleskelevan, on kuullut muilta, että sinä riennätkin kelttien luo ja käyt aina Britanniassa saakka.»

Siinä kirjeessä, missä Georgiosta kohdanneesta vainosta on puhe (n:o 23), oletetaan hänen parhaillaan oleskelevan jossain muhametti-laisten läheisyydessä, koska Kydones moittii häntä siitä, että hän on julkisesti syyttänyt epäsiiveellisestä elämästä erästä pappia, ottamatta huomioon, kuinka väärin on täten antaa »jumalattomille» aihetta hyökkäyksiin kristinuskoa vastaan.

Muuten Kydones varoittaa Georgiosta menemästä Kyprokseen,

¹ Sathas, main. teos, II johd. 92 ss.

² Vrt. Johannes Kantakuzenos, Hist. teos IV 9, Jorga, Latins et Grecs d'Orient etc. (Byz. Zeitschr. XV 1906), s. 204, ilmoittaa, että Kantakuzenoksen lähettiläät saapuivat Avignoniin lopulla huhtikuuta 1348.

vaikkakin hän saisi nauttia samoja etuja kuin maan ruhtinas. Jos käsityksemme kirjeiden syntymäajasta on oikea, täytyy tässä olla kysymys Lusignan-suvun sivuhaaraan kuuluvasta kuningas H u g o I V:stä, joka luopui hallituksesta 1358.

Samassa kirjeessä Kydones toivottaa matkamiehelle Jumalan siunausta, joskaan hän ei voi olla lausumatta pyyntöä, että hän vihdoin saapuisi pääkaupunkiin tarjoamaan palveluksiaan keisarille ja isänmaalle.

Kydoneen kirje n:o 25 edellyttää Georgiokselta Rhodoksesta saapunutta kirjettä, missä ilmeisesti on ollut puhe hänen siirtymisestään Peloponnesokseen¹ — uutinen, joka ilahuttaa ensinmainittua, koska tämä katsoo ystävänsä nyt jo olevan »melkein kotona.» Se on varmasti aikaisempi kuin n:o 24, missä Kydones kertoo siitä epäonnistuneesta yrityksestä, minkä Georgioksen suosittelema M a m o n a s (todennäköisesti Monemvasian käskynhaltija) teki päästäkseen keisarin puheille ja puolustantuakseen erinäisiä syytöksiä vastaan. Georgios on tällöin jo asettunut Peloponnesokseen, mutta joutunut ojasta allikkoon. Hän oli näet moittinut Konstantinopolin oloja ja paennut väkivaltaa, mutta nyt hän on tullut maahan, jossa anarkia ja laittomuus ylinnä rehottavat. Hänen helleeniläisytyydytyksensä saattoi hänet kuvittelemaan Peloponnesosta joksikin ihmemaaksi, missä Lykurgoksen vanhat lait vielä olivat voimassa, ja sitä surkeampi oli nyt hänen pettymyksensä. »Tulehan takaisin hyödyttämään itseäsi ja isänmaata» lopettaa Kydones, joka sanoo jo väsyneensä koettaessaan tuttavilleen keksiä syitä Georgioksen poistumiseen keisarin palveluksesta.

Epätietoista on, mihin ajankohtaan n:o 26 on sijoitettava. Nytkin Georgios matkustelee paikasta toiseen. Kydones on lähettänyt kirjeen Kyprokseen, olettaen hänen oleskelevan sikäläisen kuninkaan luona, mutta, koska hän on kuullut hänen täyttääkseen lupauksen, menneen pyhälle haudalle, on hän myös toivoretkeläisille antanut kirjeitä vietäväksi Jerusalemiin. Mutta äskettäin hän Georgioksen ystävältä, S k a r a n o k s e l t a, on saanut tietää hänen keväällä

¹ Vrt. ylempänä siv. 49.

aikovan lähteä Venetsiaan, missä hän ennenkin on ollut ja missä hänen poikansa näkyy oleskelevan. Mitkä ne »toimet» ovat, jotka hänellä Venetsiassa on hoidettavana, ei selviä.

* * *

Siinä ne niukat tiedot, mitkä Demetrios Kydoneen meille tunnetut kirjeet tarjoavat Georgios »filosofista.» Boissonade, joka jo piti epätodennäköisenä, että hän olisi identtinen Plethonin kanssa — »erinäisistä syistä», joita hän ei kuitenkaan ilmoita —, ei voi esittää mitään positiivista arvelua tässä kohden. Krumbacher¹ puolestaan näkee hänessä sen »Filosofi Georgios Kydoneen», joka on sepittänyt epigrammin v. 1361/62 kuolleen suurdomestikoksen Demetrios Kasandrenoksen muistoksi.² Tätä otaksua hän perustelee sillä, että Demetrios Kydones eräässä kirjeessä viittaa heidän sukulaisuuteensa. Miten tämän asian laita on, ei ole selvää; Boissonaden julkaisemat kirjeet eivät ainakaan sisällä sellaista viittausta. Itsessäänhän mainittu identifioiminen ei ole mahdoton, koska Demetrios ja Georgios ovat eläneet samaan aikaan. Tähän tulee lisäksi eräs pikkuseikka, joka ei vielä ollut tunnettu Krumbacherille. SPYRIDON LAMBROS on julkaissut luettelon Kyproksessa sijaitsevan Leukosian (Nikosian) kimnaasin käsikirjoituksista,³ ja siinä tavataan yhtenä numerona m. m. »Opettaja Gregorios Kydoneen kielioppi.» Jos Georgios Kydones myöhemmällä iällä on ruvennut munkiksi, on juuri »Gregorios» se munkkiniemi, joka vastaa »Georgios»ta. Toiselta puolenhan tiedämme Georgios »filosofin» oleen läheisissä suhteissa Kyproksen frankkilais-hoviin, jonka sija oli Leukosiassa, länsimaalaisten Nicosiassa.

¹ Byzant. Zeitschrift VIII (1899), s. 216.

² Demetrios Kydoneen kirjeiden joukossa on yksi, joka on osoitettu »Suurdomestikokselle.» Tämä on ilmeisesti Demetrios Kasandrenos, jonka tiedetään olleen kotoisin Thessalonikesta samoin kuin Kydoneskin.

³ Neos Hellenomnemon XI (1914), s. 167.